

Biodiversiteit: een conceptuele analyse

Deel II: Biodiversiteit en natuurbehoud

Glenn Delière

In het vorige deel van dit artikel over biodiversiteit (verschenen in het vorige nummer) zagen we hoe het biodiversiteitsconcept in een korte tijd een steile opgang kon maken binnen het natuurbehoud. Hoewel de invoering van het biodiversiteitsconcept geen radicale breuk met eerdere vormen van natuurbehoud teweegbrengt, lijkt de nieuwe verpakking waarin het natuurbehoud gepresenteerd wordt toch een subtiele versterking van de positie van de (biologische) wetenschappen in het natuurbehoudsdebat te impliceren.

In dit tweede deel gaan we verder in op de vraag hoe het denken in termen van biodiversiteit toch een aantal veranderingen teweeg kan brengen in de manier waarop er over het natuurbehoud gedacht wordt. Daarbij wordt in het bijzonder gekeken naar de verschuivingen die het biodiversiteitsconcept op gang brengt in de conceptualisering van de waarde van de natuur.

In het vorige deel werd reeds gesuggereerd dat natuurbehoud in naam van de biodiversiteit niet veel verschilt van een meer 'traditioneel' natuurbehoud. Biodiversiteit kan vaak beschouwd worden als een nieuw etiket dat een wat meer wetenschappelijke schijn moet geven aan bestaande natuurbehoudsinitiatieven. Toch is dit niet het volledige verhaal. Bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept geven wel degelijk aanleiding tot nieuwe evoluties in de natuurbehoudssector. Eén zo'n evolutie staat bekend als het 'substitutieprobleem', namelijk het idee dat bepaalde concrete natuurgebieden gesubstitueerd kunnen worden door nieuw aan te leggen natuurgebieden. Een bepaalde opvatting van biodiversiteit, en de ermee gepaard gaande opvatting over de waarde van de natuur, werkt de tendens tot het aanvaarden van substitutienatuur in de hand.

Overigens is natuurbehoud onder de banier van de biodiversiteit over het algemeen veel permissiever ten opzichte van menselijk ingrijpen in de natuur. Dit werd in het vorige deel in vergelijking met het wildernisconcept nog aangeduid als een belangrijk sociaal-politiek voordeel van het biodiversiteitsconcept, maar lijkt, wanneer het te ver doorgedreven wordt, ook te kunnen botsten met bepaalde intuïties over wat goed natuurbeheer zou moeten zijn. Natuurbehoud als biodiversiteitsbehoud zal in

de toekomst daarom mogelijk een veel actievere vorm van natuurbehoud zijn, dat steeds minder moeite zal hebben om sturend in te grijpen in natuurlijke processen om bepaalde gunstige resultaten sneller of efficiënter te behalen. Zoals we in het vorige deel zagen, horen 'biodiversiteit' en 'biodiversiteitscrisis' in één adem uitgesproken te worden. Binnen het biodiversiteitsdenken verschijnt de natuur zoals een ziek lichaam, waaruit alle levenskracht (de biodiversiteit) snel wegebt. In zo'n situatie hebben we nood aan een specialist, de dokter (of de *conservation biologist*) die snel en met kennis

Bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept geven aanleiding tot nieuwe evoluties in de natuurbehoudssector, bijvoorbeeld het 'substitutieprobleem' of het idee dat bepaalde concrete natuurgebieden gesubstitueerd kunnen worden door nieuw aan te leggen natuurgebieden.

van zaken kan ingrijpen. De dokter kan daarbij gerust prothesen gebruiken, transplantaties toepassen of desnoods vitale lichaamsdelen verwijderen en invriezen voor eventueel later gebruik. Wat telt, is de gezondheid van het geheel, en kunstgrepen in bepaalde delen zijn daarbij soms nodig.

De vraag is echter hoeveel kunstgrepen de natuur kan verdragen, vooraleer ze ons volledig artificieel gaat overkomen. In het natuurbehoud draait het altijd rond het zoeken naar een delicaat spanningsevenwicht tussen de twee polen van het *laissez faire* en het actief beheer. Natuurbehoud onder het mom van biodiversiteitsbehoud lijkt in sommige gevallen erg ver naar de 'beheerpool' door te schieten, of alleszins die mogelijkheid te bieden. Het is daarbij de vraag of de natuurbehouders zelf wel de soms radicale conclusies die men uit het natuurbehoud als biodiversiteitsbehoud zou kunnen trekken, bereid zijn toe te passen. Zoals zal blijken, werken de natuurbehouders vaak impliciet nog met een natuurwaardeconcept dat rijker is dan men vanuit een loutere bezorgdheid over het biodiversiteitsbehoud zou kunnen vermoeden.

Biodiversiteit en substitutenatuur

Zoals uit deel I bleek, slaat de term 'biodiversiteit' op een veelheid aan hiërarchisch gestructureerde biologische organisatieniveaus. Biodiversiteit is tegelijk diversiteit op het niveau van de genen, soorten, ecosystemen en habitats, en alles wat daartussen valt. Wanneer men dus aan concreet biodiversiteitsbehoud wil doen, stelt zich de vraag op welk niveau men nu zijn maatregelen moet richten. Het is simpelweg onmogelijk om behoudsmaatregelen te treffen voor alle niveaus. Daarom zoekt men steeds naar indicatoren of surrogaten voor biodiversiteit.¹ Men gaat er dan van uit dat het behoud van de gekozen indicatoren of surrogaten goed is voor het behoud van de totale diversiteit.

Het is niet verrassend dat men bij het zoeken naar surrogaten en indicatoren al snel uitkomt bij bepaalde (zeldzame) soorten. Daar zijn natuurlijk goede redenen voor aan te geven. Hoe meer soorten er zijn, hoe meer relaties er zullen zijn tussen die soorten, en hoe meer kans er is dat er grote materiële verschillen zijn tussen de verschillende soorten.² Elke soort heeft ook zijn eigen *ecologische amplitude* en een set van habitatparameters waarbinnen de soort in een bepaalde habitat kan overleven. Hoe meer soorten, hoe groter het scala aan ecologische amplitudes, hoe meer verschillende habitats aanwezig moeten zijn om al die soorten te huisvesten. Een veelheid aan soorten lijkt dus een goede graadmeter voor de aanwezigheid van een voldoende grote diversiteit op andere niveaus.

Soorten zijn doorgaans ook duidelijk afgebakende entiteiten (met natuurlijk de proviso's, gemaakt in deel I van dit artikel). Men kan lijsten opstellen van het aantal soorten dat aanwezig is in een bepaald gebied. Daaruit kan je dan afleiden welke soorten zeldzaam zijn en dus een belangrijke prioriteit kunnen vormen voor het behoud van biodiversiteit. Dat verklaart de sterke nadruk op soortenlijstjes bij het natuurbehoud (bijvoorbeeld de Rode Lijst van bedreigde soorten, of de annexen van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen). Hoewel het biodiversiteitsconcept dus deels ingevoerd is om bepaalde theoretische problemen met een natuurbehoud gericht op zeldzame soorten op te vangen, komt biodiversiteitsbehoud in de praktijk daardoor uiteindelijk toch vaak neer op het behoud van zeldzame soorten.

Op zich is daar natuurlijk niets mis mee: soorten zijn wel degelijk vaak een goede indicator voor de totale diversiteit, en het opstellen van lijsten met bedreigde en zeldzame soorten kan ook helpen bij het stellen van prioriteiten in het natuurbehoud. Er stelt zich echter een probleem bij een bepaalde manier van omgaan met dergelijke soortenlijsten. Wanneer men de waarde van een bepaald natuurgebied moet bepalen, dan gaat men er vaak van uit dat die waarde bestaat uit de optelsom van verschillende discrete entiteiten die elk een waarde op zich hebben. Hoe meer van die entiteiten gerealiseerd zijn, hoe waardevoller het gebied wordt geacht. Men gaat er (impliciet of expliciet) van uit dat elke soort een bepaalde biodiversiteitswaarde heeft. Algemene soorten hebben bijvoorbeeld een vrij lage waarde, zeldzame soorten een iets hogere en bedreigde soorten de hoogste. Men kan dan een lijst opstellen van die soorten met hun overeenkomstige waarden en in een particulier natuurgebied nagaan welke soorten aanwezig zijn. De waarde van dat particulier natuurgebied is dan de som van de waarden van de in het gebied aanwezige soorten.³

Een voordeel van deze benadering van de waarde van een bepaald natuurgebied, is dat ze heel bruikbaar is in een beleidscontext. Men moet immers altijd natuurbehoudsprioriteiten stellen in een context van beperkte middelen. Het voordeel van de geschetste benadering is dan dat ze schijnbaar een duidelijk antwoord kan geven op de vraag wat de meest waardevolle, en dus prioritair te beschermen natuurgebieden zijn en hoe men de waarde van dergelijke gebieden kan behouden of vergroten. Bovendien laat zich een dergelijke benadering ook gemakkelijk vertalen in harde cijfers en geldwaarden. Immers, men zou mensen kunnen vragen wat men bereid is te betalen om een soort die op de lijst voorkomt te behouden. Een optelsom kan ons dan weer brengen bij de totale geldwaarde die een bepaald natuurgebied belichaamt. Op die manier kan men de waarde van een particulier natuurgebied in monetaire waarden uitdrukken en het probleemloos vergelijken met andere beleidsprioriteiten waarvan de waarde ook in geld kan worden uitgedrukt.

Opnieuw, met een dergelijke benadering hoeft er op zich niets mis te zijn, en ze kan wel degelijk haar plaats hebben in een natuurbehoudsstrategie, zeker in een beleidsmatige context. Wanneer men echter de waarde van de natuur exclusief gaat bepalen aan de hand van deze benadering, dan lijkt men de waarde van de natuur erg te verengen. Men kan deze benadering van de waarde van de natuur het best karakteriseren als 'de waarde van de statisticus' of 'de boekhouderswaarde'. Kan men de waarde van de natuur echter wel uitdrukken als een som van de waarde van discrete eenheden? De waarde van een particulier natuurgebied lijkt vaak ook samen te hangen met het idee van authenticiteit en historiciteit. En dit komt het best naar boven wanneer men een analyse maakt van wat er gebeurt wanneer men op basis van de boven geschetste benadering van de natuur bepaalde natuurbehoudspraktijken gaat ontwikkelen, die tegen de intuïtie van wat goed natuurbehoud zou zijn, ingaan. Het gaat hier om substitutenatuur.

Het probleem van de substitutenatuur is een logisch gevolg van de boekhoudersbenadering van de natuurwaarde. Als de waarde van een particulier natuurgebied herleid kan worden tot de som van de waarde van verschillende discrete entiteiten (bijvoorbeeld soorten, of landschapselementen die een habitat vormen voor bepaalde soorten), dan kan je alle particuliere entiteiten die de waarde van een natuurgebied uitmaken vervangen door andere entiteiten zonder verlies van waarde als de uitkomst van de som maar dezelfde blijft. Met andere woorden: er is geen verlies van waarde indien

een bepaald natuurgebied verdwijnt, als het maar vervangen kan worden door een natuurgebied van eenzelfde waarde. En die waarde is de som van discrete eenheden voor welke elk apart een waarde is bepaald.

Op zich lijkt dit misschien een eerder vergezochte mogelijkheid, maar binnen het beleid is het aanleggen van dergelijke substitutienatuur ter compensatie van het

Het probleem van de substitutienatuur is een logisch gevolg van de boekhoudersbenadering van de natuurwaarde: er is geen verlies van waarde indien een bepaald natuurgebied verdwijnt, als het maar vervangen kan worden door een natuurgebied van eenzelfde waarde.

verlies aan waardevolle natuur een min of meer gangbare zaak geworden. De mogelijkheid en de noodzaak tot substitutienatuur zit zelfs vervat in de Europese natuurbehoudswetgeving. Volgens de Europese Habitatrictlijnen is het mogelijk om gebieden die onder haar bescherming vallen voor andere doeleinden in gebruik te nemen, indien die verloren gebieden gecompenseerd worden door het afbakenen of aanleggen van nieuwe natuurgebieden van dezelfde grootte, kwaliteit en soort.⁴

Voorbeelden van dergelijke compensatiemaatregelen vind je in Vlaanderen vandaag bijvoorbeeld langs de Schelde, waar de haven zich op de Linkeroever uitbreidt ten koste van habitatrictlijngebied.

Bij substitutienatuur redeneert men dus concreet als volgt. Gebied X is beschermd onder de Habitatrictlijn, bijvoorbeeld omdat in het gebied onder meer een belangrijke populatie van de beschermde kamsalamander (*Triturus cristatus*) voorkomt. De waarde van dat gebied wordt bepaald door de aanwezigheid van de kamsalamander. Nu wil men dat gebied ontwikkelen voor bepaalde werken van 'dwingend algemeen belang'. Dat kan, indien men ergens anders een gebied Y dat ongeschikt was voor de vestiging van de kamsalamander (door bijvoorbeeld het gebrek aan voldoende kwaliteitsvolle voortplantingspoelen), wel geschikt maakt. Men zou in gebied Y bijvoorbeeld poelen kunnen gaan graven, en de populatie salamanders uit X wegvangen om ze los te laten in Y (bij meer mobiele soorten zou men kunnen wachten op spontane kolonisatie van het nieuwe gebied). Men kan dan met een gerust hart gebied X ontwikkelen, want men heeft een nieuw gebied met een even grote natuurwaarde gerecreëerd op een andere plaats. De waarde van het gebied wordt immers volledig bepaald door de aan- of afwezigheid van de kamsalamanders (en eventuele andere soorten).

Nu, er zijn verschillende manieren om dergelijke substitutienatuur te benaderen. Men kan het zien als een soort van matiging van het menselijk gebruik van de natuur: indien men een bepaald natuurgebied wil ontwikkelen, dan moet men daar voor compenseren in de vorm van nieuwe natuur op een andere plaats. Langs de andere kant kan men het natuurlijk ook interpreteren als een volledige inschakeling van de natuur binnen onze consumptieve patronen: indien we naar hartenlust natuurgebieden kunnen opofferen en op andere plaatsen hercreëren, dan kunnen we de natuur natuurlijk volledig plooiën naar onze wensen. Belangrijk hier is om in te zien dat deze omgang met de natuur wordt mogelijk gemaakt door een bepaalde invulling van de waarde van de natuur, gestoeld op een bepaalde interpretatie van het biodiversiteitsconcept en de manier waarop dat concept operationeel gemaakt wordt voor het natuurbehoud.

De vraag waarom dit leidt tot een verenging van de waarde van een particulier natuurgebied, kan men het best aantonen aan de hand van een denkbeeldig voorbeeld. Stel dat men in Knokke-Heist het Zwin zou willen ontwikkelen tot een jachthaven met

bijhorende appartementsgebouwen. Om dit te realiseren, sluit Knokke-Heist een contract met de gemeente Mol. In Mol liggen er immers nog een aantal ongebruikte, verlaten zandgroeves, en ze willen die best een natuurbestemming geven. In Mol voegen ze zout aan het water in de zandgroeve toe, en via een ingenieus systeem van pompen bootsen ze er perfect de getijden na. Bovendien transporteren ze alle relevante soorten van het Zwin naar hun nieuwe locatie, en die gedijen er uiterst goed. Er lijkt een win-win te ontstaan: Knokke-Heist heeft zijn nieuwe jachthaven, en Mol heeft er een toeristische trekpleister bij in de vorm van een natuurgebied. Bovendien is er geen enkele natuurwaarde verloren gegaan, gezien alle soorten, die toch de waarde van 't Zwin uitmaakten, nu een nieuwe thuis gevonden hebben in het nieuwe natuurgebied in Mol.

Men kan zich hierbij de vraag stellen of men wel het gevoel zou hebben dat men in een authentiek, een echt, natuurgebied rondloopt wanneer men wandelt in de oude zandgroeve in Mol. Hoogstwaarschijnlijk zal de meerderheid van de mensen het beschouwen als een leuke attractie, maar niet meer dan dat. Dergelijke natuurreserveaten zou men al snel gaan beschouwen als een soort van Disneynatuur. Maar waarop is dat aanvoelen dan gebaseerd?

Men zou een dergelijke operatie kunnen verwerpen door te argumenteren vanuit een definitie van natuur die de mens uitsluit. Natuur is datgene wat niet (of slechts minimaal) door de mens is aangetast. In het voorbeeld is het duidelijk dat de zandgroeve alleen kan voortbestaan door voortdurend menselijk ingrijpen en door het gebruik van menselijke technologie, en daarom gaat het daar niet om 'echte natuur'.

Er zijn echter twee problemen met deze argumentatiestrategie: ten eerste moet men dan toegeven dat het in het natuurbehoud om meer gaat dan om louter biodiversiteitsbehoud (althans, zo geïnterpreteerd als in de 'boekhouderswaarde van de natuur'). Natuurbehoud zou dan minstens ook moeten gaan over het maximaal vrijwaren van stukken natuur van menselijke beïnvloeding. Als de waarde van een particulier natuurgebied immers gereduceerd kan worden tot de som van de waarden van de erin voorkomende soorten, is er immers geen grond om op basis van meer of minder menselijke beïnvloeding van een bepaald gebied een bepaald natuurgebied af te wijzen zolang de soorten er maar voorkomen. Sterker nog: zelfs een zoo of botanische tuin met dezelfde soorten zou niet minder waarde hebben qua natuur dan een natuurgebied als ze maar de juiste soorten bevatten. Een tweede probleem met deze argumentatiestrategie is dat er minder denkbeeldige voorbeelden zijn waar we net dezelfde intuïties zouden hebben, maar dan aangaande habitattypes die van meet af aan sterk door de mens beïnvloed zijn: denk bijvoorbeeld aan de heide.

Men zou ook kunnen argumenteren dat het om een onrealistisch voorbeeld gaat: we zijn gewoonweg niet in staat om een dergelijk gecompliceerd ecosysteem als het Zwin op een puur technologische manier te recreëren in een verlaten zandgroeve.

Ook dit tegenargument lijkt echter weinig overtuigend. Het zou kunnen kloppen dat we de complexiteit van het Zwin nog niet volledig kunnen imiteren, maar met andere habitattypes lukt dat aardig.⁵ Bovendien wordt ons voorbehoud dat we hebben bij de zandgroevenatuur op die manier louter praktisch van aard. We hebben dan geen principiële probleem met het aanleggen van het compensatiegebied, alleen een technisch: we zijn voorlopig nog niet in staat om dergelijke gebieden te creëren, maar in de toekomst lukt ons dat misschien wel. Zullen we dan op dat ogenblik bereid zijn om ons voorbehoud te laten varen?

Het lijkt erop dat er een meer principiële reden moet zijn om ons voorbehoud bij een dergelijke Disneyficatie van de natuur te verklaren. Dat voorbehoud moet volgens ons gezocht worden in een rijkere opvatting van de waarde van de natuur. Wanneer we aan natuurbehoud doen, dan willen we natuurlijk in de eerste plaats echte, authentieke natuur bewaren. Een belangrijk deel van die echtheid van de natuur hangt samen met zijn historiciteit: hoe het particuliere natuurgebied dat we willen beschermen tot stand is gekomen. Een particulier natuurgebied is altijd de belichaming van een specifieke geschiedenis, en die geschiedenis bevat, tenminste in onze streken, altijd een verstrengeling van ecologische en menselijke processen. Wat een particulier natuurgebied tot een uniek en onvervangbaar gebied maakt, is juist zijn historiciteit. De historische authenticiteit speelt naar onze mening een centrale rol in de waarde van een particulier natuurgebied, maar ze kan niet geconceptualiseerd worden binnen bepaalde opvattingen over biodiversiteit en haar relatie tot de waarde van bepaalde natuurgebieden.⁶

Wanneer we aan natuurbehoud doen, dan willen we natuurlijk in de eerste plaats echte, authentieke natuur bewaren. Een belangrijk deel van die echtheid van de natuur hangt samen met zijn historiciteit: hoe het particuliere natuurgebied dat we willen beschermen tot stand is gekomen.

Als we de historische component van de waarde van de natuur serieus nemen, dan moeten we proberen te vermijden dat de natuur op een uniforme manier beheerd wordt in de naam van het maximaliseren van de biodiversiteit. De geschiedenis met haar vele kleine variaties speelt wel degelijk een rol: het is wat kleur geeft aan onze natuur, en het is wat onze particuliere natuurgebieden volledig onvervangbaar en uniek maakt.

Gaat het bij natuurbehoud wel om biodiversiteit?

Bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept kunnen dus aanleiding geven tot praktijken die ingaan tegen onze intuïties over wat goede natuurbehoudspraktijken zouden moeten zijn. Dit wordt mogelijk gemaakt omdat bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept een verengde visie op de waarde die particuliere natuurgebieden hebben, naar voor lijken te schuiven. Meer bepaald lijken bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept onvoldoende rekenschap te kunnen geven van wat echte of authentieke natuur is. Maar dekt de retoriek van het biodiversiteitsbehoud wel de lading van het hedendaagse natuurbehoud? Gaat het in het hedendaagse natuurbehoud wel alleen over de hier aangehaalde mogelijk problematische visies rond de waarde van de natuur en biodiversiteit? Is het natuurbehoud wel al doordrongen van bepaalde nieuwe praktijken die aan het biodiversiteitsconcept ontspringen? Naast een mogelijk steeds grotere aanvaarding van substitutenatuur als instrument van het natuurbehoud zijn er immers nog minstens een drietal tendensen te verwachten die voortvloeien uit het natuurbehoud als biodiversiteitsbehoud. Voor we ons afvragen of en in hoeverre het natuurbehoud zelf zich al geconformeerd heeft aan de biodiversiteitsretoriek en de ermee gepaarde gaande opvattingen over de waarde van de natuur, zullen we deze drie tendensen even kort aanhalen.

Te verwachten toekomstige tendensen

Een eerste tendens is het stijgend belang van *ex-situ-natuurbehoud*. Dit betekent zoveel als het behoud van natuur buiten zijn lokale, 'natuurlijke' context en staat tegenover het traditionele *in-situ-behoud*. Denk hierbij aan het aanleggen van bijvoorbeeld genenbanken, het groeiende belang dat gehecht wordt aan het verzamelen van autochtoon zaaimateriaal en kweekprogramma's in dieren- of botanische tuinen. Een aantal van deze initiatieven hebben tot doelstelling om in het wild uitgestorven of erg zeldzaam geworden organismen te reintroduceren, maar dit hoeft niet noodzakelijk het geval te zijn. Soms, en dan gaat het vaak maar zeker niet uitsluitend over landbouwgewassen, bewaart men de soorten of het genetisch materiaal gewoon in een archief of de diepvriezer omdat ze in de toekomst nog wel eens nuttig zou kunnen zijn.⁷ Vanuit het behoud van biodiversiteit gedacht, is het immers niet nodig om organismen terug in de vrije natuur te brengen, de biodiversiteit wordt evengoed bewaard in een archief.

Naast het stijgend belang van en aandacht voor *ex situ* zal er een groeiende aanvaarding zijn van genetische manipulatie en kloning. Dit zit natuurlijk al deels vervat in de voorgaande tendens: bij het archiveren van biodiversiteit is het veel efficiënter om zich te concentreren op het behoud van DNA-sequenties dan het behoud van organismen in hun geheel. Met de stijgende mogelijkheden van de biotechnologie zou het in de toekomst ook wellicht mogelijk moeten zijn om soorten die op de rand van uitsterven staan op een betrouwbare manier te klonen om ze eventueel terug in het wild te herintroduceren. Opnieuw, vanuit louter biodiversiteitsstandpunt kan daar geen enkel bezwaar tegen gemaakt worden, integendeel, indien het behoud van biodiversiteit werkelijk de hoofdwaarde van het natuurbehoud is, dan zou het toepassen van dergelijke technieken wel eens als onze plicht gezien kunnen worden. Ook het genetisch manipuleren van soorten zou wel eens tot het standaardpakket van de natuurbehoudsmaatregelen kunnen gaan horen. Dit is zeker zo wanneer men vooral naar de instrumentele waarde van het biodiversiteitsbehoud kijkt, maar hoeft zich niet daartoe te beperken.

Men bekijkt de waarde van biodiversiteit louter instrumenteel indien men alleen waarde in biodiversiteit ziet voor zover zij enig nut kan hebben voor de mens. Vaak wordt er dan op gewezen dat de natuur een hele hoop (economische) diensten voor ons bewijst (de zogenaamde 'ecosysteemdiensten'), en ecosystemen die diensten maar goed kunnen leveren wanneer er voldoende kwaliteitsvolle biodiversiteit aanwezig is. Nu, indien biodiversiteit louter om die instrumentele redenen waardevol is, dan is het onproblematisch om dat nut op een kunstmatige manier te verhogen. Als bossen bijvoorbeeld vooral nuttig zijn omdat ze CO₂ uit de lucht filteren om het in hun hout op te slaan onder de vorm van koolstof, waarom dan geen bomen ontwikkelen die dit proces efficiënter voltrekken?

Ten slotte, en ook weer samenhangend met de vorige twee tendensen, laat het natuurbehoud omwille van de biodiversiteit zeker een meer *hands on approach* toe.⁸ Natuurbehoud omwille van de biodiversiteit lijkt inherent *managerial*: het concept zelf, zoals we al gezien hebben, roept automatisch het idee van een crisis op waaraan we iets moeten doen. We moeten biodiversiteit steeds ontwikkelen, behouden, beschermen, gebruiken, restaureren,... Het concept zelf is ontwikkeld door biologen die iets met en voor die biodiversiteit willen doen. Natuurbehoud onder de banier van biodiversiteit

bevoordeelt dus vormen van natuurbehoud die een actieve inmenging van de mens in de natuur voorstaan en benadeelt meer quiëtistische vormen van natuurbehoud.

Exotenbeheer: een bezorgdheid vanuit het biodiversiteitsbehoud?

Natuurlijk loopt het nog niet zo'n vaart met de transformatie van bestaande natuurbehoudspraktijken onder bepaalde opvattingen van het biodiversiteitsconcept. Substitutienatuur is nog steeds een controversieel thema binnen het natuurbehoud, in-situ-behoud krijgt nog altijd de voorkeur boven ex-situ-behoud, en voorlopig wordt er nog niet al te veel genetisch gemanipuleerd of gekloond in naam van de biodiversiteit. De meer radicale gevolgen van bepaalde visies op biodiversiteit als centrale component van onze opvattingen over de waarde van de natuur en het natuurbehoud lijken op een zekere weerstand te botsen vanuit het natuurbehoud zelf. Het natuurbehoud mag dan wel de retoriek van de biodiversiteit hanteren, en beweren dat deze haar hoogste goed is; zoals we reeds zagen bij de bedenkingen over radicale vormen van substitutienatuur lijkt men vaak impliciet een veel rijkere opvatting over de waarde van de natuur te hanteren.

Dit komt misschien nog het duidelijkst naar voor in een welbepaald aspect van het hedendaagse natuurbehoud: de omgang met exoten. Wat precies een exoot is, is vaak moeilijk te definiëren. Doorgaans bedoelt men er organismen mee die door de mens geïntroduceerd zijn in gebieden buiten hun oorspronkelijk verspreidingsgebied, en die zich in het gebied waarin ze geïntroduceerd zijn, gevestigd hebben en zich

Het natuurbehoud mag dan wel de retoriek van de biodiversiteit hanteren en beweren dat deze haar hoogste goed is, maar impliciet lijkt men een veel rijkere opvatting over de waarde van de natuur te hanteren. Een duidelijk voorbeeld is de omgang met exoten.

verspreiden. Een exoot is dus tegengesteld aan een inheems organisme. Een inheems organisme is een organisme dat voorkomt in een gebied dat wel tot zijn natuurlijk verspreidingsgebied behoort.

Exoten staan doorgaans niet op een goed blaadje binnen het natuurbehoud. Integendeel, een belangrijk onderdeel van vele natuurbehoudsplannen is juist de bestrijding van de aanwezige exoten. De

legitimatie die daarvoor gegeven wordt, kadert vaak binnen een bezorgdheid om het behoud van biodiversiteit. Een belangrijk aantal exoten kan immers getypeerd worden als invasief. Dit zijn exoten die in de gebieden waarin ze geïntroduceerd werden sterk gaan domineren en dus lokale, inheemse organismen verdringen. Heel wat succesvolle, invasieve exoten zijn bovendien kosmopolitische soorten: ze kunnen zich op een groot aantal plaatsen in de wereld vestigen, en hebben dat vaak ook al gedaan. Dergelijke soorten vormen wel degelijk een reëel gevaar voor het biodiversiteitsbehoud. Immers, als over de hele wereld lokale soorten worden weggedrukt door één of een handvol agressieve kosmopolitische soorten, dan is het niet moeilijk om in te zien dat dit ten koste gaat van de totale biodiversiteit. Een exotenbeleid wordt dus doorgaans gelegitimeerd als een instrument van het biodiversiteitsbehoud.

Een goed voorbeeld van een agressieve exoot die volop wordt bestreden in onze lokale natuurreservaten is de Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*). Deze soort werd vanaf het tweede decennium van de vorige eeuw massaal in onze bossen aangeplant, vooral onder dennenbomen. Amerikaanse vogelkersen zijn immers vrij goed bestand tegen de relatieve donkerte van het dennenbos en men geloofde dat de

bladeren van de vogelkers een gunstig effect hadden op het verteringsproces van de afgevallen dennennaalden. De Amerikaanse vogelkers leek echter al snel zeer invasief. Amerikaanse vogelkersen vormen immers snel een gesloten bladerdek en een dicht worteltapijt waardoor andere soorten weinig kans hebben om zich te vestigen. De overvloedige bessen worden bovendien graag gegeten door bepaalde vogels, en de zaden ontkiemen op een groot aantal bodemtypes, waardoor de boom zich snel kan verspreiden over relatief grote afstanden. Als snel herschiep de Amerikaanse vogelkers daardoor de struiklaag van heel wat bossen tot homogene vogelkersbestanden, ten koste van heel wat lokale soorten.

Het is dus relatief gemakkelijk om de bestrijding van Amerikaanse vogelkers te verdedigen vanuit het biodiversiteitsstandpunt. Toch is het niet duidelijk dat de bestrijding van exoten in het algemeen in de eerste plaats te maken heeft met biodiversiteitsbehoud. Dit wordt duidelijk wanneer we andere exoten als voorbeeld nemen, bijvoorbeeld de buddleja, beter bekend als de vlinderstruik (*Buddleja davidii*). De buddleja is oorspronkelijk afkomstig uit China, en werd in Europa voornamelijk als sierstruik ingevoerd. Vandaag de dag is het nog een populaire tuinplant die vooral wordt aangeraden indien men vlinders in de tuin wil, gezien de plant hoge concentraties nectar produceert. De struik is ook verwilderd, vooral dan in stedelijk gebied. Het voordeel van de buddleja is dat ze zich niet invasief gedraagt, en dus zelden of nooit een bepaald biotoop zal beginnen domineren. Daarom wordt ze ook zelden actief bestreden zoals de vogelkers.

Nu, stel dat natuurbehoud echt alleen om het behoud van biodiversiteit zou gaan. Waarom zouden we dan bij het aanleggen van hagen of bossen in natuurgebieden dan niet gewoon kiezen om de buddleja mee aan te planten? De buddleja is niet invasief en trekt grote aantallen nectaretende insecten aan, en veel van die insecten hebben het erg moeilijk vandaag de dag. Bovendien bloeit de buddleja tot laat in het jaar, net wanneer er niet zo veel inheemse nectarhoudende planten in bloei staan. Het aanplanten van buddleja's lijkt dus in alle opzichten een goede zaak voor de biodiversiteit: we zouden een nieuwe soort kunnen verwelkomen in onze flora en bovendien kan die nieuwe soort een hele hoop andere soorten helpen in stand houden.

Toch zal een suggestie om vanaf morgen buddleja's mee aan te planten in natuurreservaten niet echt in dank onthaald worden in de meeste natuurbehoudsmiddelen, maar niet omwille van het biodiversiteitsargument. Vanuit de biodiversiteit gezien zou het juist voordelig kunnen zijn om buddleja's te gaan aanplanten. Wel zal hoogstwaarschijnlijk argumenteren dat een soort als buddleja hier niet thuishoort, hier niet geëvolueerd is. Met andere woorden, in het afwijzen van de buddleja zal men terugvallen op een historische argumentatie, en een idee van echte en authentieke natuur, dat niet noodzakelijk iets te maken heeft met het biodiversiteitsverhaal.

Een ander voorbeeld is dat de Noord-Europese natuur relatief arm is aan soorten in vergelijking met soortgelijke natuur in dezelfde klimatologische zones op het Amerikaanse continent. Dit heeft te maken met de blokkering van migraties van soorten tijdens de ijstijden: in Europa lopen de bergketens van Oost naar West en vormden zo een barrière voor soorten die naar het zuiden wilden migreren, terwijl in Amerika de bergketens Noord-Zuid lopen. Men kan zich de vraag stellen of het in het kader van biodiversiteit niet interessant zou zijn om een aantal soorten uit Amerika te importeren om bepaalde ecologische niches die in Europa niet opgevuld zijn, op te vullen met Amerikaanse soorten. Men zou daarbij een grote zorg aan de dag kunnen

leggen om te verhinderen dat men de agressieve soorten importeert. Zou onze eigen natuur erg verrijkt kunnen worden met die nieuwkomers?

Opnieuw zal een dergelijk voorstel niet echt op gejuich onthaald worden, en dit om dezelfde reden als het eerste voorstel. Ook hier zal een zeker criterium van historische authenticiteit, het loutere feit dat een soort al dan niet inheems is en dus hier een geschiedenis heeft opgebouwd, de doorslag geven in het evalueren van de exoot als al dan niet waardevol voor de natuur. Uit de intuïties van de natuurbeheerders blijkt dat zij de waarde van een particulier natuurgebied zelf, en dit tegen hun eigen retoriek in, niet louter zien als een statistische optelsom van soorten. Ook voor hen hangt de waarde samen met een soort van getrouwheid aan een bepaalde geschiedenis. Het inheems zijn van soorten is dus een doel op zich, en wordt niet louter als een instrument ter bevordering van de biodiversiteit gezien⁹.

Moet het natuurbehoud wel over biodiversiteit gaan?

Niet alle natuurbehoudspraktijken zijn restloos te vertalen in een bezorgdheid om het behoud aan biodiversiteit. Binnen het natuurbehoud speelt blijkbaar ook een zekere bezorgdheid om het behoud van iets als historische authenticiteit. Dit hangt natuurlijk samen met een welbepaald idee van datgene wat wij belangrijk vinden aan particuliere natuurgebieden, waarin hun waarde nu precies ligt. Zoals we gezien hebben, slaagt het biodiversiteitsbegrip er maar moeilijk in om de volle waarde die particuliere natuurgebieden voor ons kunnen hebben te vatten. We zullen even verder ingaan op het idee van het belang van die historische authenticiteit.

Wanneer we het hebben over historische authenticiteit, dan is dat begrip misschien iets te eng voor datgene wat we op het oog hebben. Waar we eigenlijk naar toe willen, is het idee van een particulier natuurgebied als drager van betekenissen. Een particulier natuurgebied kan maar waardevol voor ons worden, als het ook een drager is van betekenissen waarmee wij ons kunnen identificeren. Aan natuurbehoud doen betekent, in de woorden van Alan Holland en John O'Neill: de overgang van verleden naar toekomst bewerkstelligen, op zo'n manier dat er een maximum aan betekenis wordt overgedragen¹⁰.

De vraag is natuurlijk wat we precies bedoelen met die betekenissen. Die betekenissen worden volgens ons vastgelegd in wat je een beetje archaisch 'geschiedenissen' zou kunnen noemen: verzamelingen van verhalen die je over een bepaalde plek kan vertellen. We verkiezen het woord 'geschiedenissen' juist omdat dit woord de nadruk legt op het historische aspect.

De geschiedenissen bevinden zich op vele niveaus: het gaat om collectieve geschiedenissen en om individuele geschiedenissen, beiden zijn natuurlijk ook verstrengeld met elkaar. Bij de collectieve geschiedenissen gaat het dan bijvoorbeeld om het geheel van houdingen die binnen onze cultuur ontwikkeld zijn ten opzichte van de natuur, bepaalde plaatsen die binnen de geschiedenis van een bepaald volk vervlochten geraakt zijn met bepaalde gebeurtenissen, het collectief aan verhalen dat binnen een bepaalde cultuur circuleert over de natuur, de geschiedenis van het menselijk omgaan met de natuur op een bepaalde plek, maar ook bijvoorbeeld het geheel aan wetenschappelijke verhalen dat over een plek circuleert: de geologie, ecologie, en, natuurlijk, de veelheid aan soorten met hun eigenaardigheden die in het gebied voorkomen. Op het individuele niveau gaat het dan om de verweving van onze persoonlijke levensgeschiedenis

met bepaalde plaatsen, en natuurlijk de interiorisering van bepaalde tradities en verhalen uit het collectieve niveau. Bepaalde landschappen, of particuliere natuurgebieden, worden een brandpunt van dergelijke geschiedenissen, ze belichamen ze. Dit belichamen moet je niet te gemakkelijk zien als het louter plakken van betekenissen op bepaalde plaatsen. De belichaming moet letterlijk gezien worden: de betekenis vervaecht zich met de concrete materialiteit van het landschap zelf. Dit is hoogstwaarschijnlijk het gemakkelijkst te zien wanneer het gaat om de geschiedenis van onze omgang met de natuur. Je kan het landschap natuurlijk zien als de letterlijke, materiële neerslag van dat verleden menselijk gebruik: je kan, als je een getraind oog hebt, de sporen van dat verleden aflezen uit het hedendaagse landschap. Het betekenisvolle landschap is zo een vervaechting van natuur en cultuur.

Het natuurbehoud zou er dan op gericht moeten zijn om die gelaagdheid aan betekenissen die het landschap draagt te herkennen, te bewaren en door te geven. Doorgeven betekent dan niet noodzakelijk: ervoor zorgen dat ze voor eeuwig in hun huidige vorm bewaard blijven. Het kan net zo goed betekenen: transformeren om relevant te blijven in de toekomst. Het gaat eerder om het potentieel aan betekenissen, de rijke humus van betekenislagen die rond particuliere natuurgebieden is geaccumuleerd, gaaf te houden, zodat er een nieuwe generatie weer aan de slag mee kan, zonder dat wij nu al de pretentie moeten hebben dat we weten welke richting ze er dan mee uit moeten.

Conclusie: Is biodiversiteit de hype waardig?

In de twee delen van dit artikel hebben we een verkennende conceptuele analyse uitgevoerd van het biodiversiteitsconcept. In het eerste deel gingen we na hoe het concept op zo'n korte tijd zich heeft kunnen opwerken tot de centrale bezorgdheid van het natuurbehoud. In het tweede deel hebben we gezien hoe het biodiversiteitsconcept kan leiden tot bepaalde verschuivingen binnen natuurbehoudspraktijken en onze opvattingen over de waarde van de natuur. Biodiversiteit is een concept dat werd uitgewerkt door geëngageerde *conservation biologists*, en zorgt voor een verdere verwetenschappelijking van het natuurbehoud. Wanneer we over biodiversiteit praten, versterken we dus automatisch de positie van de *conservation biologist* als centrale expert in het natuurbehoudsdebat.

Op zich is daar natuurlijk niets mis mee: een doeltreffend en volwassen natuurbehoud heeft alle baat bij een degelijke inbreng van de wetenschappen. Het gevaar bestaat wel dat net door de verwetenschappelijking die deze nieuwe terminologie met zich meebrengt, er een zekere hegemonie ontstaat. Wanneer men akkoord gaat met het idee dat het biodiversiteitsbehoud de meest centrale bezorgdheid zou moeten zijn, en de wetenschappelijke experts dus aan zet laat, dan vallen wellicht andere mogelijke invullingen van de waarde van de natuur uit de boot. Natuurbehoud lijkt niet alleen te gaan om het behoud van soorten, genen en ecosystemen, maar ook om het behoud van betekenissen. De waarde van concrete natuurgebieden mag niet herleid worden tot de boekhouding van hun biodiversiteit. Van minstens even groot en misschien zelfs groter belang zijn de geschiedenissen die bepaalde plaatsen verbinden met bepaalde landschappen, soorten en mensen.

Op dit vlak zou het wel eens kunnen dat het biodiversiteitsverhaal minder wervend is voor het natuurbehoud dan origineel gedacht. Bovendien zouden bepaalde praktijken die voortkomen uit de verschuivingen in onze opvatting over de waarde van de natuur, teweeggebracht door het biodiversiteitsconcept, zoals substitutenatuur, kunnen uitdraaien op een miskennis van een rijker verstaan van de waarde van bepaalde natuurgebieden, en dus paradoxaal genoeg leiden tot een verarming van de werkelijkheid. Natuurlijk is het zo dat in heel wat biodiversiteitsverdragen gewezen wordt op de belangrijke culturele waarden van biodiversiteit, maar jammer genoeg lijkt dit in de praktijk vaak slechts een perifere zorg, en lijkt het concept, zoals betoogd, op zich soms te arm om de rijkheid aan betekenissen die particuliere natuurgebieden kunnen dragen, op zich te nemen.

Bovendien hebben we gezien hoe het biodiversiteitsconcept dreigt te bezwijken onder de enorme normatieve lading die het moet torsen, en hoe een amalgaam aan natuurbehoudspraktijken door een beroep op biodiversiteitsbehoud gelegitimeerd worden zonder dat het duidelijk is hoe zij binnen dat kader passen. Hierdoor ontstaat het gevaar dat een origineel concept met een duidelijk en nuttig doel niet geheel onterecht gepercipieerd zal worden als een ideologische dekmantel die bepaalde al dan niet problematische natuurbehoudspraktijken uit het zicht moet houden. Bovendien zou de wetenschappelijke pretentie van het biodiversiteitsconcept zo snel ontmaskerd kunnen worden, en daarmee dus ook haar originele doel voorbijschieten.

Met dit alles willen we het biodiversiteitsconcept allerminst discrediteren, maar het lijkt wel belangrijk dat we oog blijven hebben voor de gepaste en beperkte context waarin het biodiversiteitsconcept gebruikt kan worden, zodat het net niet een nieuw rookgordijn wordt waarachter zowat alles en iedereen die claimt met natuurbehoud bezig te zijn, zich kan verstoppen. Daarnaast lijkt het ook gepast dat het natuurbehoud (terug?) meer ruimte gaat geven aan de veelheid aan betekenissen die de natuur ook naast de biodiversiteit kan hebben, om ons verstaan van de waarde van de natuur, en dus de rijkheid van de werkelijkheid rondom ons, niet te laten verschromelen.

Bio

Glenn Deliège is als aspirant van het FWO verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KULeuven, en werkt aan een doctoraatsproefschrift over de conceptuualisering van de waarde van de natuur binnen verschillende natuurbehoudspraktijken.

Noten

- 1 Vergelijk: Haila, Yrjö, Making the Biodiversity Crisis Tractable. A Process Perspective, In: Oksanen, Marku, Pietarinen, Juhani, (red.), *Philosophy and Biodiversity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p.63-64
- 2 Mayer, A.L., Pimm, S.L., Tropical rainforests: diversity begets diversity, *Current Biology*, 7 (1997), p.430-432
- 3 Hoewel soorten het de meest voor de hand liggende keuze is als waardegraadmeter, kan men deze methode natuurlijk ook toepassen op andere, vaak hogere niveaus van biologische organisatie, als het maar om discrete eenheden gaat. Zo zou men bijvoorbeeld een gewogen lijst van habitattypes (oud bos, jong bos, populierenplantage,...) kunnen opstellen en de waarde van een bepaald natuurgebied aan de hand van die lijst bepalen. Vergelijk ook: Holland, A., Light, A., O'Neill, J., *Environmental Values*, New York, Routledge, 2008, p.165-173
- 4 Deze karakterisering van de mogelijkheid tot vervanging en verplaatsing van natuur onder de vogel- en habitatrichtlijnen is ongetwijfeld wat kort door de bocht. Natuurgebieden die onder deze Europese wetgeving vallen kunnen niet zomaar voor alle andere doeleinden herbestemd worden. Er mag geen alternatief zijn voor een dergelijke herbestemming en ze moet "om dwingende reden van groot openbaar belang" zijn. De compensatieregeling zelf is op zich ook complexer dan hier kan weergegeven worden. Deze nuanceringen doen echter niets af aan het principiële punt dat compensatienatuur mogelijk gemaakt wordt door bepaalde opvattingen over de waarde van natuur die voortkomen uit bepaalde invullingen van het biodiversiteitsconcept.
- 5 We denken hierbij natuurlijk in de eerste plaats aan de ingenieuze oplossingen die in het kader van de natuurontwikkeling langs de oevers van de Schelde bedacht zijn om getijdennatuur na te bootsen, met behoud van bescherming tegen overstromingen. In al deze gevallen lijkt de waarde van de natuur voor het grootste gedeelte enkel bepaald te zijn door de aanwezigheid of afwezigheid van bepaalde soorten, hoeveel kunstgrepen er ook nodig zijn om ze daar aanwezig te laten zijn. Door de waarde van de natuur op deze manier te bepalen, lijken we in staat zelf een betere vorm van natuur te creëren: we kunnen nu de soorten behouden door onze milieutechnologisch ontworpen slikken en schorren, en tegelijk perfect het waterpeil in de hand houden. Dit is wat Eric Higgs, in navolging van Albert Borgman, hyperreële natuur zou noemen: een natuur die door technisch ingrijpen meer mogelijkheden biedt, rijker is, geriefelijker is, meer aan onze verwachtingen voldoet, dan de echte natuur. Zie Higgs, Eric, *Nature By Design. People, natural process and ecological restoration*. Cambridge, The MIT Press, 2003, in het bijzonder hoofdstuk 5
- 6 Vergelijk: Elliot, Robert, *Faking Nature. The ethics of environmental restoration*. Londen, Routledge, 1997 en Holland et.al. (2008), in het bijzonder hoofdstukken 8 en 9
- 7 Zo is er bijvoorbeeld het Frozen Ark Project van o.a. de universiteit van Nottingham
- 8 Rawles, Kate, *Biological Diversity and Conservation Policy*, In: Oksanen, Marku, Pietarinen, Juhani, (red.), *Philosophy and Biodiversity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p.209
- 9 Vergelijk hier ook: Rawles (2004) en Knights, Paul, *Native Species, Human Communities and Cultural Relationships*, *Environmental Values*, 17(2008), p. 353-373
- 10 Holland et.al. (2008)